

Cel badawczy

W prezentowanej pracy stawiam sobie za cel analizę kategorii tożsamości osobowej oraz jej obronę jako szczególnie istotnej przede wszystkim w praktyce życia, a więc na gruncie filozofii praktycznej. Powyższą analizę przeprowadzam, przede wszystkim odnosząc się do filozofii Alasdaira MacIntyre'a oraz Christine Korsgaard, a więc do tych filozofów, którzy reprezentują dwie teorie etyczne, tj. etykę cnót oraz deontologię (kantyzm). Sięgam po ww. filozofów, ponieważ w pracy stawiam tezę, iż losy tożsamości osobowej uwarunkowane są rozumieniem moralności¹ (teorie moralne, które bagatelizują kwestię moralnego sprawstwa, zwalniają z jednostki odpowiedzialność za własne czyny – np. te, które wywodzą moralność z biologii, ze struktury ludzkiego mózgu – nierzadko także wieszczą kres kategorii tożsamości osobowej), co więcej, tożsamość osobowa może przetrwać tylko rozumiana jako kategoria moralna. W pracy analizuję dwie teorie etyczne, na których gruncie odnajduję stanowiska broniące kategorii tożsamości osobowej, tj. deontologię (w pracy jednak zaznaczam, iż posługując się tym pojęciem, skupiam się przede wszystkim na kantyzmie) oraz etykę cnót (charakter moralny traktuję jako istotną część tożsamości osobowej). To na gruncie tych teorii ukształtowanie się tożsamości obdarzonej treścią i zdolnej do trwania w czasie jest możliwe. Co więcej jest ono pewnym zadaniem. Choć między przedstawicielami tych teorii trwa spór (którego główne punkty omawiam w pracy), można między nimi odnaleźć także wiele podobieństw. Dokonawszy krótkiej charakterystyki ww. teorii, prezentuję MacIntyre'owskie oraz Korsgaardiańskie rozumienie moralności, osoby oraz tożsamości osobowej. Z trwającego między etyką cnót a deontologią sporu można wyciągnąć wniosek o konieczność integracji obu tych perspektyw (dla możliwości ukształtowania tożsamości osobowej). Dobra moralne, które fundują porządek cnót, są tym czynnikiem, który nadaje treść tożsamości, natomiast normatywne ujęcie tożsamości osobowej, tj. ponawiane wciąż na nowo samozobowiązanie, zapewnia jej ciągłość w czasie. Tożsamość osobowa w omawianych stanowiskach ufundowana jest na samoodniesieniu, a więc jako taka aporetyczna. Choć koncepcje omawianych filozofów nie znoszą aporii towarzyszących tej kategorii, podkreślają jednak jej wagę i znaczenie dla

---

¹ W pracy pojęcia: moralność oraz etyczność traktowane są synonimicznie. Choć bliskie jest mi rozróżnienie Charlesa Taylora, który dla moralności rezerwuje pojęcie słuszności, natomiast etyka jest dla niego pojęciem zakresowo szerszym i odnosi się do dobra, to nie różnica między moralnością a etyką jest przedmiotem zawartych w pracy rozważań.

codziennej praktyki. Tylko ujęcie tożsamości osobowej jako pewnego zadania, jako pewnej kategorii normatywnej (gdyż ufundowanej na dobrach, których należy strzec), umożliwia jednostce samodoskonalenie, dbanie o kształt własnego życia jako pewnej całości.

Struktura pracy

W rozdziale I analizuję pojęcie tożsamości osobowej, zaznaczając trudności, na jakie niejako z konieczności taka analiza musi napotkać (problematiczne jest choćby to, co się składa na tożsamość osobową; to, co ma jej zapewnić trwanie w czasie; a także to, z jakiej perspektywy ujmować tożsamość, jeśli samoodniesienie jest uwikłane w aporie, etc.). Konfrontuję pojęcie tożsamości osobowej z pojęciem podmiotowości, zaznaczając, iż *de facto* rozumienie tożsamości osobowej jest uzależnione od ujmowania podmiotowości, jednak nie sprowadza się do niej. W rozdziale I sygnalizuję (za Jackiem Migasińskim), iż ze względu na liczne kontrowersje, z którymi wiąże się omawiane pojęcie, niemal od początku wszelkim próbom jego definiowania towarzyszy kontrdyskurs, który ma na celu krytykę kategorii tożsamości osobowej, a także podmiotu. W rozdziale zaproponowano podział owych krytyk poprzez wyłonienie trzech dyskursów antytożsamościowych: dyskursu antymetafizycznego, antykartezjańskiego oraz antyhumanistycznego. Wszystkie one łączą się ze sobą, jednak każdy w innym miejscu umieszcza ostrze krytyki. W rozdziale przywołuję stanowisko Rosi Braidotti, która występując z pozycji antyhumanistycznych, łączy ww. krytyki. Co ciekawe jej krytyka kategorii tożsamości ma podłoże moralne, tzn. uzasadnia ją obroną moralności (troska o tożsamość jej zdaniem skutkuje egoizmem). Alternatywą dla tego typu stanowisk są koncepcje zaprezentowane w niniejszej pracy, ujmujące tożsamość osobową właśnie jako kategorię moralną, towarzyszy im jednak zupełnie inne rozumienie moralności (której nie sposób zredukować do altruizmu, którego przeciwieństwem jest egoizm).

W rozdziale II prezentuję stanowisko etyków cnót jako możliwy głos w obronie tożsamości osobowej jednostki. W rozdziale podjęta została próba ogólnej charakterystyki etyki cnót, z zaznaczeniem, iż jest to uproszczenie, gdyż w ramach tej teorii występują znacznie różniące się od siebie stanowiska. Wszystkie one jednak akcentują złożoność człowieka jako istoty zarówno emocjonalnej, jak i racjonalnej. W rozdziale prezentuję antropologię, jaka wyłania się na gruncie współczesnej etyki cnót, koncepcję cnoty jako kognitywno-afektywnej dyspozycji oraz charakteru moralnego jako pewnego celu, do którego nabywanie cnót prowadzi. Człowiek odpowiada za jego kształt, mimo iż nie ma wpływu na wszystkie czynniki

go kształtujące. Fragment pracy poświęcam filozofii Arystotelesa z uwagi na fakt, iż najpopularniejszą wersją etyki cnót jest jej odmiana neoarystotelesowska. W rozdziale proponuję sposób, w jaki na gruncie etyki cnót można rozumieć tożsamość osobową, którą współkonstruuje charakter moralny. Na zakończenie sygnalizuję powody, dla których wystąpienie etyków cnót można uznać za ważny głos w obronie tożsamości osobowej jednostki.

Rozdział III poświęcony jest ujęciu tożsamości osobowej na gruncie filozofii Alasdaira MacIntyre'a, którego traktuję (mimo iż sam dystansował się od takiej charakterystyki) jako reprezentanta etyki cnót. Analizę jego koncepcji rozpoczynam od naturalistycznej antropologii. Człowiek jest istotą biologiczną. Wynikające z tej charakterystyki słabość i zależność przyczyniają się jednak do ukształtowania się społeczności ujętej jako sieć dawców i biorców, w ramach której jednostka nabywa cnót (także tych, które MacIntyre nazywa „cnotami zależności”), a także przechodzi od stanu zupełnej zależności do względnej niezależności użytkownika racjonalności praktycznej. Świadomość własnej zależności czyni człowieka szczególnie wrażliwym na potrzeby innych. Ponadto naturalistyczna antropologia sugeruje istnienie dóbr, do których ten dąży z własnej natury. Człowiek jest bytem naturalnym, ale jest także istotą, która funkcjonuje w określonej społeczności, która dziedziczy pewną tradycję. We fragmencie rozdziału III analizuję MacIntyre'owskie rozumienie tradycji jako pewnego procesu, którego istotą jest konflikt. Tradycja jest czymś, co jednostka niejako dziedziczy, ale co ma prawo porzucić, gdyż MacIntyre podkreśla fakt, iż adekwatność tradycji weryfikują tzw. kryzysy epistemologiczne. MacIntyre wymienia trzy główne tradycje, krytykowane przez niego: tradycję liberalną (która jego zdaniem rości sobie prawo do uniwersalizmu, który jest pewną formą iluzji), tradycję genealogiczną oraz tradycję, do której przynależność deklaruje filozof, a więc arystotelesowsko-tomistyczną. W rozdziale III analizuję rozumienie racjonalności na gruncie tej ostatniej tradycji. W niej to cnoty (obok samowiedzy i umiejętności) charakteryzują jednostkę praktycznie racjonalną. MacIntyre'owskie rozumienie cnót jest przedmiotem dalszej części rozdziału. Jednostka nabywa ich m.in. uczestnicząc w pewnych praktykach społecznych. To cnoty zdaniem MacIntyre czynią jednostkę zdolną do adekwatnych sądów na temat dobra, one umożliwiają poszukiwanie dobra, który to proces integruje tożsamość osobową jednostki. Wszystkie wymienione elementy – fakt, że człowiek przynależy do porządku natury, jest użytkownikiem racjonalności praktycznej, jest podmiotem moralnym uczestniczącym w pewnej tradycji, członkiem społeczeństwa, uczestnikiem praktyk, składają się na tożsamość osobową jednostki. Wszystkie one wymagają od człowieka nabycia

cnót (udział w praktykach, bycie podmiotem moralnym, stawanie się użytkownikiem racjonalności praktycznej, a także bycie istotą biologiczną). W rozdziale trzecim analizuję MacIntyre'owskie rozumienie tożsamości osobowej (do którego, za MacIntyre'em włączam pojęcie narracji, jednak ono nie wyczerpuje MacIntyre'owskiego ujęcia tożsamości osobowej) oraz zestawiam je z kategorią charakteru moralnego, uzasadniając stwierdzenie, iż na gruncie MacIntyre'owskiej filozofii charakter moralny wydaje się tym czynnikiem, który umożliwia kształtowanie się tożsamości osobowej jednostki oraz obdarza ją treścią (choć jej nie wyczerpuje).

Rozdział IV rozpoczynam od ogólnej charakterystyki deontologii jako pewnej teorii moralnej. Podkreślam jednak to, że w ramach szeroko pojętej deontologii występują bardzo różne stanowiska. Tym, co różni deontologów między sobą jest m.in. różne sytuowanie tzw. źródeł normatywności. W rozdziale czwartym przedstawiam możliwe podziały w ramach deontologii, podkreślam, iż stanowisko w kwestii normatywności i jej źródeł uzależnione jest od przyjętych rozstrzygnięć ontologicznych oraz epistemologicznych. Próba uchwycenia ogólnych cech deontologii prowadzi do jej zestawienia z etyką cnót. W rozdziale wydobywam różnice, ale także podobieństwa między tymi stanowiskami. Z racji tego, iż za ojca deontologii uznaje się Immanuela Kanta, w rozdziale prezentuję jego filozofię, ale pod kątem kształtowania charakteru moralnego. Skupiam się przede wszystkim na koncepcjach zawartych w pracach, które zdaniem niektórych świadczą o swoistym zwrocie Kanta od filozofii transcendentalnej ku antropologii filozoficznej (takich jak: „Metafizyczne podstawy nauki o cnocie”, „Religia w obrębie samego rozumu”, „Antropologia w ujęciu pragmatycznym”). Analizuję Kantowską antropologię oraz moralność pojętą przede wszystkim jako etyka maksym (w rozdziale sygnalizuję istnienie sporu co do charakteru maksym, uwagę poświęcam jednak przede wszystkim tym badaczom, którzy postulują ich ogólność, a więc obowiązywanie na przestrzeni całego życia jednostki, gdyż takie rozumienie maksymy odgrywa istotną rolę w Kantowskim rozumieniu charakteru moralnego). Omówieniu moralności towarzyszy analiza Kantowskiego rozumienia cnoty (podążam za tymi współczesnymi odczytaniem Kanta, które podkreślają jej wagę oraz znaczenie obecnej u Kanta teleologii). To Kantowskie rozumienie moralności ufundowanej na wartości człowieczeństwa chroni jego system przed zarzutem formalizmu, a także nadaje sens trosce o własny charakter moralny. W rozdziale konfrontuję Kantowskie rozumienie charakteru moralnego z pojęciem osoby (*Person*), temperamentu oraz usposobienia (*Gesinnung*), oddając jego specyfikę oraz znaczenie dla omawianej koncepcji. Stawiam tezę, iż z uwagi na to, iż to charakter moralny jawi się jako pewne zadanie i to on zapewnia stałość

przyjętych maksym, umożliwia więc konstytucję tożsamości osobowej jednostki. Pod koniec rozdziału czwartego prezentuję teleologiczne odczytania filozofii Kanta oraz te, które kontestują jego wyłączną przynależność do deontologii. Jako filozof, który funduje swoją koncepcję zarówno na pojęciu obowiązku, jak i cnoty, zainspirował on niektórych współczesnych deontologów, którzy dostrzegają wagę teleologii oraz znaczenie cnoty (to twórcza interpretacja Kanta funduje koncepcje współczesnej filozof moralności Christine Korsgaard, której poświęcony został rozdział V). Ponadto jako ten, który ujmuje charakter moralny jako pewne zadanie, może stanowić przeciwwagę dla współczesnych filozofów dezawuujących problem tożsamości jednostki.

W rozdziale V przedstawiam rozumienie osoby, moralności oraz tożsamości osobowej na gruncie filozofii współczesnej kantystki, Christine Korsgaard. Analizę rozpoczynam od wyjaśnienia fenomenu samoświadomości i jego znaczenia dla Korsgaardiańskiej koncepcji tożsamości osobowej jednostki (dzięki samoświadomości, konfrontując się z koniecznością działania, jednostka odkrywa własną autonomię, a także potrzebę normatywności, tj. znalezienia kryteriów dla możliwych racji działania). To z samoświadomości, z uświadomienia sobie konieczności przyjęcia pewnych racji działania wynika potrzeba tożsamości, pewnej zobowiązującej jednostkę wizji samej siebie. Korsgaard podkreśla, iż jednostka kształtuje własną tożsamość w działaniu, które jest pewną koniecznością. Fragment rozdziału V poświęcam analizie działania, które Korsgaard – jak sama stwierdza: za Arystotelesem i Kantem – rozumie szeroko (jako zawierające w sobie cel, a także środki do niego prowadzące). Analiza fenomenu działania zawiera omówienie zasad dla niego konstytutywnych, tj. zasad rozumu praktycznego, Kantowskich imperatywów. Działanie, które ich nie przestrzega, nie jest racjonalnym działaniem. Właściwie pojęte działanie prowadzi do autokonstytucji. Po omówieniu Korsgaardiańskiej koncepcji działania, w rozdziale V przedstawiam ów proces i – co się z nim wiąże – Korsgaardiańskie rozumienie tożsamości osobowej, na którą składają się tożsamości praktyczne, które człowiek winien integrować, scalać w jedną. Tą jedność umożliwia przestrzeganie zasad rozumu praktycznego oraz samozobowiązanie, które się dokonuje z uwagi na pewną normatywną wizję samego siebie (*conception of yourself*). Jednostka jest do niego zdolna, gdyż jest istotą moralną. To jak Korsgaard rozumie moralność, kończy prezentację jej poglądów. Człowieczeństwo jako wartość bezwzględna funduje jej rozumienie moralności. Tylko szanując człowieczeństwo w sobie (a także w innych), jednostka jest zdolna do racjonalnego działania, ponieważ uznaje rozstrzygnięcia własnego rozumu za zobowiązujące. Po zarysowaniu koncepcji Korsgaard w rozdziale V przedstawiam głosy

krytyczne względem niej oraz próbę odpowiedzi na niektóre z zarzutów. W podsumowaniu stanowisko Korsgaard przedstawiam jako to, które zawiera w sobie zarówno elementy deontologii, jak i teleologii (Korsgaard nie przeciwstawia sobie pojęć celu i obowiązku; obowiązkiem człowieka jest przyjęcie pewnych celów), jej ujmowanie tożsamości może stanowić alternatywę dla stanowisk współczesnych redukcjonistów, postulujących porzucenie tej kategorii.

W Zakończeniu podkreślam wagę – wspólnego dla Korsgaard i MacIntyre'a – rozumienia tożsamości osobowej jako pewnej kategorii normatywnej, jako kategorii moralnej. Zaznaczam, iż w obu tych koncepcjach istotną rolę pełni samowiedza jako część tożsamości (z oczywistych względów nigdy niepełna). Ową samowiedzę można uzyskać tylko poprzez identyfikację z dobrem. Identyfikując się z określonym dobrami, jednostka zobowiązuje siebie do troski o nie. Troska o siebie przyjmuje formę troski o pewne dobra, uchyla się więc przed zarzutami o egoizm. W Zakończeniu analizuję także wizje tożsamości osobowej u Korsgaard i MacIntyre'a pod kątem zasygnalizowanych w pierwszym rozdziale krytyk tożsamości. Obie te koncepcje uchylają się zarówno przed zarzutami pojawiającymi się w ramach dyskursu antymetafizycznego, jak i antykartezjanizmu. Natomiast między Korsgaard i MacIntyre'em a przedstawicielami antyhumanizmu istnieje realny spór, wynikający z odmiennego rozumienia pewnych pojęć. Zaznaczono jednak, iż zarówno Korsgaardiańskie, jak i MacIntyre'owskie rozumienie człowieczeństwa jako pewnej wartości nie pociąga za sobą praktyk dyskryminacyjnych i wymyka się stawianej przez Braidotti diagnozie. Konfrontując stanowiska Korsgaard i MacIntyre'a z przywołanymi w pierwszym rozdziale krytykami, podkreślam cechy wspólne tych koncepcji. W rozdziale wydobywam jednak także istotne różnice, przede wszystkim w pojmowaniu osoby oraz moralności, a więc – w konsekwencji – odmiennie pojmowanie przez nich tożsamości osobowej. Na zakończenie podkreślam, iż choć między teoriami etycznymi, za których reprezentantów można uznać Christine Korsgaard i Alasdaira MacIntyre'a, trwa spór, istnieją między nimi także punkty wspólne. Tym, co je łączy, a co pozostaje szczególnie istotne z uwagi na cel niniejszej pracy, jest troska o tożsamość. Podsumowanie zawiera tezę, iż oba ujęcia – deontologiczne i aretologiczne – wydają się istotne dla ukonstytuowania się zdolnej do trwania w czasie tożsamości osobowej. Obowiązek, a raczej samozobowiązanie zapewnia tożsamości trwałość, natomiast tym, co niejako dostarcza jej treści, są dobra moralne wynikające z porządku cnót. Choć takie ujęcie tożsamości osobowej, tj. ufundowanie jej na samoodniesieniu, naraża się na zarzut aporii, wydaje się jedynym możliwym, umożliwia ono jednostce prowadzenie swojego życia.

Oryginalność pracy na tle stanu badań

Choć prezentowane w pracy kategorie (tożsamość osobowa, charakter moralny) zostały już opracowane w literaturze przedmiotu, jednak nie zetknęłam się z pracą, która zestawiałaby ze sobą dwie teorie etyczne, etykę cnót i kantyzm, w celu obrony kategorii tożsamości osobowej. Ponadto choć filozofia Alasdaira MacIntyre'a doczekała się opracowań, jednak ich autorzy skupiają się przede wszystkim na jego krytyce nowożytnej filozofii moralności, nie spotkałam się z literaturą przedmiotu, która analizowałaby filozofię MacIntyre'owską pod kątem pojęcia tożsamości osobowej oraz jego relacji do charakteru moralnego (ponadto opublikowane prace dotyczą niepełnego dorobku jego myśli, gdyż z reguły nie odnoszą się do najnowszej pracy MacIntyre'a). Rozumienie tożsamości osobowej na gruncie filozofii Korsgaard nie doczekało się w polskiej literaturze przedmiotu całościowego opracowania, omówienia jej koncepcji pojawiają się zazwyczaj na marginesie innych kwestii (jak choćby sporu eksternalizmu z internalizmem w pracy Tomasza Żuradzkiego czy w kontekście argumentu z konstytutywizmu w artykule Adrian Warmbier lub kwestii samowiedzy, jak w pracy Roberta Piłata²). W pracy zestawiam ze sobą ujęcie tożsamości osobowej w filozofii MacIntyre'a – reprezentanta etyki cnót – z rozumieniem tejże na gruncie filozofii Christine Korsgaard. Stanowiska te do tej pory nie doczekały się analizy porównawczej.

Bibliografia (częściowa):

Annas J., *Intelligent Virtue*, New York 2011.

Anscombe G.E.M., *Modern Moral Philosophy*, „Philosophy” 1958, vol. 33, s. 1-19.

Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, tł. D. Gromska, Warszawa 2012.

Baron M., *Virtue ethics in relation to Kantian ethics: an opinionated overview and commentary*, [w:] *Perfecting virtue: New Essays on Kantian Ethics and Virtue Ethics*, red. L. Jost, J. Wuerth, Cambridge 2011, s. 8-37.

Betzler M., *Kant's Ethics of Virtue: An Introduction*, [w:] *Kant's Ethics of Virtue*, red. M. Betzler, Berlin 2008, s. 7-27.

Braidotti R., *Po człowieku*, tł. J. Bednarek, A. Kowalczyk, przedmowa J. Bednarek, Warszawa 2014.

---

² Zob. T. Żuradzki, *Internalizm i eksternalizm w metaetyce*, Kraków 2012; A Warmbier, *Refleksja jako źródło autorytetu. Podmiotowość moralna w świetle argumentu konstytutywizmu Korsgaard*, „Argument: Biannual Philosophical Journal” 2020, vol. 10, s. 373-391; Piłat R., *Aporie samowiedzy*, Warszawa 2013.

- Bremer J., *Osoba – fikcja czy rzeczywistość? Tożsamość i jedność w świetle badań neurologicznych*, Kraków 2014.
- Brożek A., Brożek B., Stelmach J., *Fenomen normatywności*, Kraków 2013.
- Drwięga M., *Uwagi na temat miejsca i roli wolności w filozofii Immanuela Kanta*, „Kwartalnik Filozoficzny” 2018, t. XLVI, z. 4., s. 109-127.
- Duchliński P., Kobyliński A., Moń R., Podrez E., *O normatywności w etyce*, Kraków 2015.
- Etyka i charakter*, red., tł. J. Jaśtał, Kraków 2004.
- Galewicz W., *Wstęp tłumacza*, [w:] św. Tomasz z Akwinu, *Traktat o cnotach*, tł. W. Galewicz, Kęty 2006.
- Gałkowski S., *Cnoty i relatywizm. Alasdaira MacIntyre’a próba przekroczenia relatywizmu*, „Diametros” 2014, nr 2, s. 1-17.
- Gawkowska A., *Biorąc wspólnotę poważnie? Komunitarystyczne krytyki liberalizmu*, Warszawa 2004.
- Hill T.E., *Kantian Virtue and ‘Virtue Ethics’*, [w:] *Kant’s Ethics of Virtue*, red. M. Betzler, Berlin 2008, s. 29-60.
- Höffe O., *Immanuel Kant*, tł. A. M. Kaniowski, Warszawa 1995.
- Hursthouse R., *On Virtue Ethics*, Oxford 1999.
- Jaśtał J., *Emocje i cnoty. Psychologiczne podstawy etyki cnót*, [w:] *Etyka, Psychologia, Psychoterapia*, red. A. Margasiński, D. Probuska, Kraków 2004, s. 221-234.
- Jaśtał J., *Etyka cnót pięćdziesiąt lat i dwadzieścia trzy wieki później. Założenia, ograniczenia, perspektywy*, [w:] tegoż, *Etyka i czas. Wariacje aretologiczne*, Kraków 2015, s. 11-42.
- Jaśtał J., *Natura cnoty. Problematyka emocji w neoarystotelesowskiej etyce cnót*, Kraków 2009.
- Johnson R.N., *Was Kant a Virtue Ethicist?*, [w:] *Kant’s Ethics of Virtue*, red. M. Betzler, Berlin 2008, s. 61-75.
- Kaniowski A. M., *Supererogacja. Zagubiony wymiar etyki*, Warszawa 1999.
- Kant I., *Antropologia w ujęciu pragmatycznym*, tł. E. Drzazgowska, P. Sosnowska, wstęp A. Bobko, Warszawa 2005.
- Kant I., *Krytyka czystego rozumu*, tł. R. Ingarden, Kęty 2001.
- Kant I., *Krytyka praktycznego rozumu*, tł. J. Gałęcki, Warszawa 2012.
- Kant I., *Metafizyczne podstawy nauki o cnocie*, tł. W. Galewicz, Kęty 2005.
- Kant I., *Religia w obrębie samego rozumu*, tł. A. Bobko, Kraków 2007.
- Kant I., *Uzasadnienie metafizyki moralności*, tł. M. Wartenberg, Kęty 2009.

- Kloc-Konkołowicz J., *Obowiązki wobec samego siebie a możliwość samozobowiązania*, „Etyka” 2002, nr 35, s. 21-37.
- Korsgaard Ch. M., *Constitutivism and the virtues*, „Philosophical Explorations” 2019, vol. 22, s. 98-116.
- Korsgaard Ch. M. (1989). *Personal identity and the unity of agency: A Kantian response to Parfit*. [On-line]. Protokół dostępu: <http://nrs.harvard.edu/urn3:HUL.InstRepos:3219881> [10 października 2022].
- Korsgaard Ch. M., *Self-Constitution: Agency, Identity, and Integrity*, Nowy Jork 2009.
- Korsgaard Ch. M., *Skepticism about Practical Reason*, „The Journal of Philosophy” 1986, vol. LXXXIII, s. 5-25.
- Korsgaard Ch. M., *The Constitution of Agency. Essays on Practical Reason and Moral Psychology*, Nowy Jork 2008.
- Korsgaard Ch. M., *The Sources of Normativity*, Nowy Jork 1996.
- Kupperman J., *Character*, Oxford 1991.
- Louden R.B., *Kant's Virtue Ethics*, „Philosophy” 1986, vol. 61, s. 473-489.
- Łuków P., *Powinność i dobro. Wątpliwy deontologizm Kanta*, [w:] „Etyka” 2002, nr 35, s. 141-156.
- Łuków P., *Wolność i autorytet rozumu. Racjonalność w filozofii moralnej Kanta*, Warszawa 1997.
- Machura P., *Ideal człowieka-filozofa w koncepcji Alasdaira MacIntyre'a*, Katowice 2009.
- MacIntyre A., *A Partial Response to my Critics*, [w:] *After MacIntyre. Critical Perspectives on the Work of Alasdair MacIntyre*, red. J. Horton, S. Mendus, Cambridge 1994.
- MacIntyre A., *Czyja sprawiedliwość? Jaka racjonalność?*, tł. A. Chmielewski, D. Drałus, i in., Warszawa 2007.
- MacIntyre A., *Dependent Rational Animals. Why Human Beings Need the Virtues*, Londyn 2009.
- MacIntyre A., *Dziedzictwo cnoty. Studium z teorii moralności*, tł. A. Chmielewski, Warszawa 1996.
- MacIntyre A., *Epistemological crises, dramatic narrative, and the philosophy of science*, [w:] tegoż, *The Tasks of Philosophy. Selected Essays*, t. 1, Cambridge 2005, s. 3-23.
- MacIntyre A., *Ethics in the Conflicts of Modernity. An Essay on Desire, Practical Reasoning, and Narrative*, Cambridge 2016.
- MacIntyre A., *Etyka i polityka*, tł. A. Chmielewski, P. Machura i in., Warszawa 2009.

- MacIntyre A., *I'm not a Communitarian, But...*, „The Responsive Community” 1991, vol. 1, nr 3, s. 91-92.
- MacIntyre A., *Trzy antagonistyczne wersje dociekań moralnych. Etyka, Genealogia i Tradycja*, tł. M. Filipczuk, red. i wstęp J. Zdybel, posłowie M. Żardecka-Nowak, Warszawa 2009.
- Merricks T., *Self and Identity*, Oxford 2022.
- Migasiński J., *Powrót podmiotu*, [w:] *Podmiotowość i tożsamość*, red. J. Migasiński, Warszawa 2001.
- Nowak W.M., *Spór o nowoczesność w poglądach Charlesa Taylora i Alasdaira MacIntyre'a. Analiza krytyczna*, Rzeszów 2008.
- O'Neill O., *Etyka Kantowska*, tł. P. Łuków, [w:] *Przewodnik po etyce*, red. P. Singer, tł. W.J. Bober, R. Dobrowolski i in., Warszawa 2002, s. 214-225.
- O'Neill O., *Kant After Virtue*, „Inquiry” 1983, nr 26, s. 387-405.
- Parfit D., *Tożsamość osobowa*, [w:] *Filozofia podmiotu*, wybór i wstęp J. Górnicka-Kalinowska, Warszawa 2001, s. 65-91.
- Porter J., *Tradition in the Recent Work of Alasdair MacIntyre*, [w:] *Alasdair MacIntyre*, red. M.C. Murphy, Cambridge 2003.
- Taylor Ch., *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej*, tł. M. Gruszczyński, O. Latek i in., Warszawa 2012.
- Tubert A., *Korsgaard's constitutive arguments and the principles of practical reason*, „The Philosophical Quarterly” 2011, vol. 61, s. 343-362.
- Saja K., *Etyka normatywna. Między konsekwencjalizmem a deontologią*, Kraków 2015.
- Skarga B., *Tożsamość i różnica*, Kraków 2009.
- Swanton Ch., *Virtue Ethics: A Pluralistic View*, New York 2005.
- Szutta N., *Czy istnieje coś, co zwiemy moralnym charakterem i cnotą? Dyskusja z sytuacjonistyczną krytyką etyki cnót*, Lublin 2017.
- Szutta N., *Współczesna etyka cnót*, Gdańsk 2008.
- W świecie powinności*, red. B. Brożek, M. Hohol, Ł. Kurek, J. Stelmach, Kraków 2013.
- Wood A., *Kant and agent-oriented ethics*, [w:] *Perfecting virtue: New Essays on Kantian Ethics and Virtue Ethics*, red. L. Jost, J. Wuerth, Cambridge 2011, s. 58-91.
- Wood A., *The Final Form of Kant's Practical Philosophy*, [w:] *Essays on Kant's Moral Philosophy*, red. M. Timmons, Nowy Jork 2000.
- Zagzebski L., *Exemplarist Moral Theory*, Nowy Jork 2017.
- Zdybel J., *Między wolnością a powinnością. Filozofia polityczna Isaiaha Berlina i Alasdaira MacIntyre'a*, Lublin 2005.